

Diglosia or not diglosia that is the question...

Soziolinguistikaren kontzeptu famatuena seguruenik «diglosia» da¹. Euskararen, Euskal Herriaren, euskaldunen egoera diglosikoa dela entzuten da maiz; egoera soziolinguistikoak aztertzen dituzten lan gehienetan kontzeptu hori agertzen da, hedabideetan eta elkarrizketetan maiz entzuten den hitza da. Baina benetan zer ezkututzen da kontzeptu horren atzean? Diglosia, benetan, zer da? Egoera orobat diglosiko bat zer da? Zergatik da hain garrantzitsua kontzeptu hori? Galdera horiei erantzutea ezinbestekoa da, bai EHko egoera soziolinguistikoaren azterketa egokia egiteko, bai hizkuntza-plan-gintzak aurreikusteko eta horiei buruzko diskurtsoa garatzeko. Gure garapen kognitiboan argitasun pixka bat edukitze-ko ere beharrezkoa da, noski. Hemen ez da kontzeptuaren analisi exhaustiboa egingo: artikulutxo honetan hausnarketarako gonbita egin nahi da alde batetik, eta Euskal Herriko egoeraren konplexutasuna agerian utzi bestetik.

Kontzeptuaren definizio klasikoa

Diglosia kontzeptuaren zabalkundea 1959an hasi zen, Charles A. Fergusonek «Diglossia» artikulua argitaratu zuenean *Word* aldizkarian. Artikulu hartan, herrialde edo hizkuntza batzuen benetako egoera soziolinguistikoa aztertu zuen eta diglosiaren definizioa eman. Artikuluan Greziaren egoera, herri arabiar batzuen egoera, Suitza alemanarena eta Haitiko kreolera aztertu zituen.

Bere definizioa, klasikoa bihurtu dena, horrela agertu zen:

Diglosia egoera linguistiko aski egonkorra da, zeinean, hizkuntzaren dialekto primarioez gainera (hizkuntza estandari-

zatu bat edo tokiko estandarrak izan ditzakete horiek), aldaera gainezarria ere badagoen, goi-aldaera hori oso dibergentea da eta aski kodifikatua dago —askotan gramatikalki konplexuagoa da... (Ferguson, 1959: 15).

Gainera, Fergusonen definizioaren arabera, literatura idaziaren corpus zabalena aldaera gainezarriaz idatzita dago. Jabekuntzari dagokionez, aldaera gainezarria hezkuntza formalaren bitartez egiten da, baina ez da erabiltzen eguneroko elkarrizketa arruntetarako.

Fergusonen definizioan, beraz, bederatzi aldagaik garrantzia dute:

a) Funtzioa. Diglosia kontzeptuaren osagai garrantzitsuena banaketa funtzionala da. Fergusonentzat, diglosia kasuetan hizkuntza baten bi barietate nahiko ezberdin daude elkarren ondoan: *A* barietatea eta *b* barietatea (Altua eta baxua). Arabieraren kasuan, adibidez, *A* arabiera klasikoa izango litzateke eta *b* arabieraren eguneroko erabilera-multzoa, herri arabiar batetik bestera aldatzen dena. Hizkuntza komunitatean, banaketa funtzional bat egiten da *A* eta *b* artean: egoera batzuetan *A* bakarrik da egokia, eta beste batzuetan aldiz *b* da egokia. *A* barietatea egoera formaletarako erabiltzen da (elizan, diskurtso politikoan, olertietan...). *b* barietatea, aldiz, egoera informaletan eta egunerokotasunean erabiltzen da (familiar, morroiei aginduak emateko, lagunekin hitz egiteko...). Heziketari dagokionez, *A* barietatea erabiltzen da eta liburuak barietate honetan idatzita daude, baina klasean bertan irakasleak *b* erabili behar izaten du azalpenak emateko.

b) Prestigioa. *A* barietatea *b* baino hobetzat hartzen da gizarte osoan; *A* ondo ezagutzen ez dutenek ere gauza bera pentsatzen dute.

c) Tradizio literarioa. Gizarte osoak onartzen duen tradizio literario idatzi handia du *A* barietateak.

d) Ikaste prozesua. *b* barietateak umeei hitz egiteko balio du eta eguneroko bizitzan erabiltzen den barietatea da; inkontzienteki ikasten da. *A*, aldiz, gaineratua da: eskolan ikasitako barietatea, hezkuntza formalaren bitartez eskuratua.

e) *Normalizazioa*. *A* aldaera barietate normalizatua da; berari buruz gramatika batzuk idatzi dira eta ikertua ere izan da. Bere alfabetoa eta bere norma ortografikoak finkatuta daude. *b* barietatearen kasuan, aldiz, ikerketa gutxi egin dira, eta hori logikoa da zeren eta normalean *A*-ren deformazioztat jotzen baita *b*.

f) *Egonkortasuna*. Fergusonentzat, diglosiaren egoera iraunkorra da. Bere ustez, diglosia kasu batzuek hainbat mendez iraun dute.

g) *Gramatika*. *A* eta *b* aldaerak hizkuntza bakar baten barietateak dira. Hala ere, Fergusonen arabera ezberdintasun batzuek izan behar dute *A* eta *b* gramatiken artean.

h) *Lexikoa*. Hiztegiaren zati gehiena konpartitua izan behar dute *A*-k eta *b*-k. Hala ere, hitz kultuak *A* aldaeran bakarrik aurkitzen dira eta, aitzitik, nekazaritzari edo sukaldeari buruzko hitz batzuk, adibidez, bakarrik *b* barietatean egon daitezke.

i) *Fonologia*. Berdina izan daiteke, edo ez.

Joshua Fishmanek garatu egin zuen Fergusonen diglosia kontzeptua, elebitasunaren eta diglosiaren arteko ezberdintasunak nabarmenduz. Fishmanentzat, elebitasuna psikologoen eta psikolinguisten ikerketa esparrua da; diglosia, aldiz, soziologoena eta soziolinguistena. Elebitasuna gizabakoari dagokio: hizkuntza bat baino gehiago erabiltzeko gaitasunari dagokio. Diglosia, aldiz, gizarteari dagokio: hizkuntza bat baino gehiagoren banaketa funtzionala gertatzen denean gizarte batean, diglosia dugu. Autore horren hitzetan:

el bilingüismo es esencialmente una caracterización de la versatilidad lingüística *individual*, mientras que la diglosia es una *caracterización de la ubicación social de las funciones* para diferentes lenguas o variedades (Fishman, *Sociología del lenguaje*, Madril, Cátedra, 1995: 129).

Fishmanen definizioan, bi barietate baino gehiago egon daitezke egoera diglosiko batean (bi, hiru...); eta, gainera, hizkuntza baten aldaerak ez ezik hizkuntza ezberdinak ere

aurkitu daitezke egoera diglosiko baten banaketa funtzionalan:

Mientras que un conjunto de conductas, actitudes y valores apoyaban y eran expresados en una lengua, otro conjunto de conductas, actitudes y valores eran expresados en la otra (Fishman, *op. cit.*, 1995: 120).

Fishmanentzat gizartean zabaldua dagoen elebitasunaren gradu indibiduala oso garrantzitsua da azterketa soziolinguistikoak egiteko garaian. Diglosiaren kasuen banaketa aldagai hori kontuan hartuta egiten du. Lau kasu ezberdintzen ditu Fishmanek:

- a) Diglosia eta elebitasun kasuak.
- b) Diglosia elebitasunik gabe.
- c) Elebitasuna diglosiarik gabe.
- d) Ez diglosiarik ezta elebitasunik ere.

Diglosia = gatazka?

Fergusonen eta Fishmanen definizioak kontuan hartuta (Fergusonen ondoren garrantzia izan zuten Gumperz edota Fasolden definizioek ere, baina artikulu honen eremutik kanpora gelditzen dira eta gure argumentaziorako ez dute ezer funtsezkorik aldatzen), nekez uler daiteke Euskal Herriko egunkarietan eta diskurtsoan diglosia kontzeptuaz egiten den erabilera. Gure testuinguruan, diskurtso horietan, egoera diglosiko bat justiziarik gabeko egoera da sarri: gainditu beharko litzatekeen egoera (ikus, adibidez, <http://lexikoaren behatokia.euskaltzaindia.net/cgi-bin/kontsulta.py>).

Euskal Herrian diglosiaren inguruan zabaldu den ikuspuntua ez da lehen ikusi dugun Ipar Amerikako eredu klasiko eta unibertsitario hori. Euskal Herrian diglosiaz hitz egiten denean, normalean erreferentzia egiten zaio katalanek kontzeptu horri buruz egin zuten definizioari. Definizio molde haren arabera, egoera diglosiko bat gatazkatsua da ezinbestean: hizkuntzen banaketa funtzionalak eta erre-

presentazionalak menperatze-fenomeno bat inplikutzen dute; horregatik, haien aburuz, diglosiak bi irtenbide bakarrik izan ditzake: hizkuntza gutxituaren ordezkapena, edo hizkuntza gutxituaren normalizazioa. Beraien arabera, beraz, diglosiarekin akabatu egin behar da eta normalizazioa lortzeko hizkuntza-plangintzazko prozesu bat abiatu behar da. Hizkuntza gatazkaren korrante horretan, aipatu behar diren autoren garrantzitsuenen artean, LL. V. Aracil, R. Ll. Ninyoles eta F. Vallverdú daude.

Eredu gatazkatsu horretan prestigioak eta hizkuntza irudikapenak leku handia hartzen dute. Gizartean banaketa funtzional hierarkizatua gertatzen bada hizkuntzen artean, egoera hori ezin da izan justua. Behe aldaera baino ez dakiten pertsonak egoera diglosikoa nozitzen dute, besteak baino gutxiago sentitzen dira. Batzuk menderatzaileak dira (*A* dakitenak) eta besteak minorizatuak, menderatuak (*b* baino ez dakitenak). Hizkuntza gutxitua baino ez dakitenak alienatuak dira, Bourdieuk aipatzen duen bezala: haien ekintzak menderatzaileen ikuspuntutik ikusten dituzte, adibidez, *b* hiztunarentzat bere hizkuntza ez da polita, *A* da polita eta egokia, prestigio handiagokoa. *A* erabiltzen duena *b* erabiltzen duena baino inteligenteagoa litzateke... Alienatuak, askotan, beraiek egiten dutena gutxiestera heltzen dira, beren burua mesprezatzera, gorrotatzera: auto-gorrotoaren gatibu dira. Euskararen historian zehar horrelako adibideak asko dira eta arrazoiak ere anitz, baina ez ditugu hemen garatuko.

Diglosia kontzeptu giltzarria: zergatik?

Lehen ikusi dugunez, Fergusonek edo Fishmanek egoera diglosikoaren definizio deskriptiboa egin duten bitartean, eredu gatazkatsuen jarraitzaileek deskribapena balioez osatzen dute: egoera diglosikoa nonbaitetik dator, bere arrazoiak baditu, egoera injustua da eta aldatu egin daiteke hizkuntza-plangintzaren bitartez. Diglosiaren kontzeptuaren inguruan dagoen karga emozionala, seguruenik, bi ikus-

puntu ezberdin horietatik dator partez. Hasiera batean bi ikuspuntu horien arteko aldea txikia dela dirudi, baina benetan handia da, eta horregatik da hain giltzarria diglosia kontzeptua.

Ikusi dugun moduan, eredu gatazkatsua arabera diglosiarekin bukatu egin behar da *b* hiztunen alienazioarekin bukatzeko, hizkuntzari etorkizuna ziurtatzeko eta gizarte egoera orekatu eta justu batean bizitzeko. Plangintzaren, normalkuntzaren bitartez egin behar da hori. Gurean eta hemengo gizarte diskurtsoan zabalduenik dagoen ikuspuntuaren arabera, beraz, euskarari etorkizuna bermatzeko diglosiarekin bukatu egin behar da.

Fishmanen ereduaren arabera, eta bere deskribapen praktikoen arabera, egoera diglosikoak egonkorak izan daitezke. Berez, kontzeptu horren definizioaren ezaugarria iraupena da (gutxienez hiru belaunaldiz iraun behar du egoera batek, diglosikoa izateko) eta Reversing Language Shift ereduaz hizkuntzen arteko banaketa sozio-funtzionalean oinarritzen da. Alegia, eredu horren arabera, hizkuntza bat baino gehiago dagoen testuinguru batean, bi hizkuntzen iraupena ziurtatzeko banaketa sozio-funtzionala derrigorrezkoa da. Fishmanek bere eredu garatu egin izan du gizartearen aldaketan arabera. RLSren lehen bertsioa 90eko hamarkadaren hasierakoa da, 2001ean eguneratu zuen eta hizkuntza txikiek globalizazioaren etorkizunean izango dituzten erronkak azpimarratu zituen.

Hobeto ulertzen da, beraz, diglosiaren inguruan dagoen eztabaidaren garrantzia: batzuen arabera hizkuntza-plangintzak norabide bat hartu behar du eta besteen arabera oso norabide diferentea. Ez gara hemen epaitzen hasiko bi ereduetatik zeinek duen arrazoi gehien eta zeinek gutxien: artikulua hasieran aipatu denez, hemen plazaratzen dena gogoetarako proposamena da, besterik gabe. Garbi dagoena zera da: lehen zaila bazen ere, gaur egun eta etorkizunean ezinezkoa dirudi gizarte elebakar bat benetako errealitatean irudikatzea.

2010eko datu demolinguistikoak: Euskal Herriko egoera... diglosikoa ote?

Ohikoa da, hemendik eta handik, Euskal Herriko egoera diglosikoa gainditu egin behar dela entzutea edo irakurtzea. Baina diglosikoa al da Euskal Herriko egoera?

Aurreko bi definizioak («klasikoa» eta «gatazkatsua») kontuan hartuta ere, zaila dirudi galderari bat-bateko erantzun zorrotza ematea. Euskal Herriaren egoera soziolinguistikoa, bere egoera soziala eta politikoa bezala, anitza da, eta kasu bakoitzeko hausnarketa egin beharko litzateke. Hala ere, Fergusonen eredu kontuan hartuta ez dirudi gaurko EHko egoera diglosikoa denik. Lehen aipatutako ezaugarri guztien artean bi dirudite funtsezkoak: iraupena, eta kasu honetan oso aldakorra da gaur egun EHko egoera soziolinguistikoa, aldaketa garaian bizi baikara; bigarrena hizkuntzen arteko banaketa soziofuntzionala da, eta kasu honetan ere ezin da esan EHko toki guztietan banaketa zorrotzik dagoenik, bereziki *A* hizkuntza oso sartuta dagoelako teoriko-ki *b* hizkuntzari dagozkion eremuetan, ez esateko hor ere nagusi dela. Definizioaren beste aldagaiak aztertzen baditugu ere ikusiko dugu nola EHko egoera ez den diglosikoa, ez erabatekoa behintzat. Noski, eremu geografikoen arabera aldaketa handiak daude, lehen aipatu moduan.

Diglosiaren eredu «gatazkatsua» kontuan hartuta ere zaila dirudi aho batez euskararen/euskaldunen egoera diglosikoa dela baieztatzea. Auto-gorrotoa eta barne-alienazioa oraindik hiztun askok nozitzen badu ere, euskarari prestigio teoriko bat onartzen zaio. Adibidez, Eusko Jaurlaritzak kale-ratu berri duen «Euskara: erabilera, jarrerak, politikak» (2011) txostenaren arabera (EAERI buruzko datuak dira), inkestaren %82ren arabera euskara desagertzea arazo bat litzateke, eta %86rentzat hizkuntza guztiek garrantzi bera dute. Alienazioa kontzeptuarekin, gainera, kontuz ibili behar da, kontzeptu horren atzean suposatzen baita norbaitek errealitateari buruz duen diskurtsoa benetakoa dela, berak

duela arrazoia eta besteek ez badute berdin ikusten alienatuak direlako dela. Alienazioaren funtzionamendua askoz konplexuagoa da, eta alienazioa baliatuz ez dugu erori behar eztabaida paternalista batean, zibilizazio vs barbaroi kasuarekin gertatu den moduan.

Euskal Herrian diglosia gainditu behar dela defenditzen denean, kontuz ibili behar da, eta ondo prestatu behar da norberaren argumentazioa. Izan ere, historiari so egiten ez badiogu, azken datu demolinguistikoak erabiliz eta laburpen teoriko-soziolinguistikoak eginez, euskararen kontra egiteko arriskua dago. Ikusi, adibidez, UPNren diskurtsoa hizkuntzei buruz, Pegenauteren garaian. Oinarri teoriko sendorik gabe, soziolinguistikaren oinarritzko kontzeptu desitxuratu batzuk erabili ziren eskubide linguistiko batzuk murrizteko. Kontuz ibili behar da: kontzeptu soziolinguistikoak ondo landu behar dira; horien laburpenik ez da egin behar. Bestela, datu demolinguistikoak erabiliz, zer ondorio atera liteke EHren egoera soziolinguistikoaz (eta diglosikoaz)? Eusko Jaurlaritzaren EAeri buruzko azken datuen arabera («Euskara: erabilera, jarrerak, politikak», 2011), euskara gaztelania baino gehiago erabiltzen dutela adierazten du inkestatuen %17k familia giroan, %13k lagun artean eta %21ek lanean edo ikasketa lekuan. Nork bere iritzia izango du, gainera, seguruenik, «ikasketa lekua» «lanarekin» nahastu izanak laburpen itsusiak egiteko aukera emango dio hainbati, baina guri hausnartzeko, diglosiaz eta plangintzaren etorkizunaz hausnartzeko, balio izan behar digu.¶

---

1. Eskerrik beroenak eman nahi dizkiot Mikel Zalbideri artikulua honen irakurketa egin duenean egindako oharrengatik.